

Fangelsismálastofnun ríkisins

Uppbygging fangelsanna

Þann 12. október 2004 sendi Fangelsismálastofnun dómsmálaráðherra skýrslu um markmið og framtíðaruppbyggingu fangelsa. Í skýrslunni kemur m. a. fram að brýnt sé að byggt verði nýtt fangelsi á höfuðborgarsvæðinu og að hugað verði að breytingum og endurbótum á Fangelsinu Litla-Hrauni, stækkun á Kvíabryggju og á Fangelsinu Akureyri. Ennfremur er lagt til í skýrslunni að Hegningarhúsinu við Skólavörðustíg og Fangelsinu Kópavogsbraut 17 verði lokað. Dómsmálaráðherra hefur óskað eftir því að Fangelsismálastofnun útfæri þessar hugmyndir nánar.

Fangelsi á Hólmsheiði

Eins og bent hefur verið á liggur beinast við að styðjast við byggingaskipulag á Hólmsheiði samkvæmt fyrri drögum Framkvæmdasýslu ríkisins eftir því sem unnt er. Stofnunin telur hins vegar æskilegt hið nýja fangelsi verði teiknað og hannað venju samkvæmt í stað þeirrar aðferðar sem beitt var, þ.e. að vinna kröfu- og þarfalýsingu fullbúna undir alútboð.

Við hönnun byggingarinnar yrði áhersla lögð á sveigjanleika, sérstaklega með tilliti til skiptingar milli einstakra deilda, skipulags rýmis og umhverfis innan sem og utan fangelsissvæðisins. Þannig mætti loka fangadeildum og/eða opna eftir þörfum til hagræðis. Mikilvægt er þó að hafa aðskildar deildir í fangelsinu þar sem mismunandi öryggisstig gildir. Þetta ætti einnig við um hönnun á lóð hússins.

Meginstarfsemi fangelsisins yrði skipulögð með tilliti till meðferðar, stuðnings, vinnu, náms og tómstundastarfs fanga. Nauðsynlegt er að byggð verði upp góð aðstaða fyrir heilbrigðisstarfsfólk, sérfræðinga og aðra ráðgjafa sem sjá um greiningu og meðferð á föngum. Jafnframt þarf góða aðstöðu og rými fyrir umsýslu forstöðumanns, fangaverði svo og séraðstöðu fyrir heimsóknargesti, þar með talin börn. Þá ber að taka tillit til þess að á öllum deildum þarf að vera aðstaða til að vista bæði kynin. Að öðru leyti má vísa í skýrslu stofnunarinnar um þessi atriði. Þegar fyrir

liggur ákvörðun um byggingu fangelsisins væri æskilegt að fagaðilar færu nánar yfir þessa þætti.

Í samræmi við stefnu Fangelsismálastofnunar í áðurnefndri skýrslu er gert ráð fyrir 54 klefum í fangelsinu sem væri þannig skipt:

	Heiti	Klefar
1	Móttökudeild	12
2	Almenn deild	12
3	Afeitrunar-og meðferðardeild	12
4	Sjúkradeild	6
5	Gæsluvarðhaldsdeild	12

1. Móttökudeild

Á þessari deild yrði gert ráð fyrir alls tólf fangaklefum. Móttökudeildin tæki við öllum þeim sem hefja afplánun fangelsisrefsinga. Gert er ráð fyrir að þeir sem búa á Norðurlandi geti mætt í Fangelsið Akureyri svo sem verið hefur.

Við upphaf afplánunar skal gerð einstaklingsbundin afplánunaráætlun fyrir hvern fanga áður en þeir vistast á öðrum deildum eða í öðrum fangelsum. Þess má geta að á síðasta ári komu til afplánunar á höfuðborgarsvæðinu 272 fangar. Gera má ráð fyrir að þessi tala muni hækka töluvert í framtíðinni.

2. Almenn deild

Á þessari deild yrði gert ráð fyrir alls tólf fangaklefum fyrir bæði kynin. Á deildinni yrðu vistaðir fangar sem afplána skemmri refsingar eða vararefsingar, ennfremur langtímafangar sem bíða vistunar annars staðar. Mikilvægt er að gert verði ráð fyrir aðstöðu fyrir afþreyingu, léttu vinnu og námskeið til að mæta þörfum þessa fangahóps.

3. Afeitrunar- og meðferðardeild.

Á þessari deild yrði gert ráð fyrir alls tólf fangaklefum. Í fyrrnefndri skýrslu stofnunarinnar er bent á að mjög algengt sé að fangar sem hefja refsivist í fangelsi eigi við langvarandi erfiðleika og sjúkdóma að stríða sem tengjast vímuefnaneyslu og geðrænum vandamálum. Margir uppfylla oft og tíðum ekki skilyrði til vistunar á meðferðarstofnunum utan fangelsa og því er mjög brýnt að aðstaða sé fyrir hendi í fangelsinu til að takast á við vanda þeirra. Á deildinni færi fram einstaklings- og

hópmeðferð auk verkefna sem hæfa fangahópnum. Þá er mikilvægt að árangurinn sé mældur reglulega og frekari afplánunaráætlun taki mið að því.

4. Sjúkradeild.

Fangelsismálastofnun hefur í bréfum til heilbrigðis- og tryggingamálaráðuneytisins bent á að um 6-8 fangar með geðræn vandamál afpláni í fangelsum landsins á hverjum tíma. Á deildinni yrði gert ráð fyrir 6 klefum auk sérrýmis og sérbúnaðar sem hentar starfseminni.

Í skýrslu CPT nefndarinnar sem kom hingað til lands á árinu 1998 var ítrekað vakin athygli á því hversu erfitt væri fyrir fanga að fá innlögn á geðsjúkrahúsi. Í skýrslunni segir m.a. um geðlæknisþjónustu á Íslandi að þar gæti gamalgróinnar tregðu stjórnenda almennra geðsjúkrahúsa til að hleypa föngum þangað inn. Í skýrslu nefndarinnar vegna heimsóknar í júní 2004 er lýst vonbrigðum með hvað lítið hafi verið tekið tillit til ítrekaðrar athugasemdar nefndarinnar í þessum efnum þar sem ljóst væri að fangar í öllum fangelsum landsins nema helst á Kvíabryggju þyrftu á geðlæknisþjónustu að halda. Leggur nefndin til að þegar í stað verði gripið til aðgerða sem tryggi að andlega veikir fangar, sem þurfa á vistun á sjúkrastofnun að halda verði vistaðir á slíkri stofnun.

Í áðurnefndri skýrslu Fangelsismálastofnunar er bent á að föngum sem eiga við geðsjúkdóma að stríða hafi fjölgað og að vandi þeirra væri orðinn meira áberandi á undanförunum árum. Í skýrslunni batt stofnunin miklar vonir við að úr rættist með tilkomu lokaðrar geðdeildar við Kleppsspítalann en við nánari athugun er orðið nokkuð ljóst að af því verður ekki. Þá kom fram það sjónarmið forsvarsmanna geðdeildar Landspítala Háskólasjúkrahúss, að fangar verði almennt ekki vistaðir á geðdeild nema Fangelsismálastofnun fresti afplánun þeirra á meðan. Fangelsismálastofnun telur þetta sjónarmið ekki ásættanlegt, enda er skýrt kveðið á um það í 12. gr. laga nr. 48/1988 um fangelsi og fangavist að fangi, sem lagður er á sjúkrahús teljist taka út refsingu meðan hann dvelst þar. Á vegum landlæknisembættisins var haldinn fundur aðila er málið varðar 29. nóvember sl. án sýnilegs árangurs. Þannig kemur fram í bréfi sviðstjóra geðdeildar LSH frá 21. desember 2004 eftirfarandi: „Það er ekki í samræmi við fagleg sjónarmið að afplánunarfangar taki út hluta refsivistar sinnar á almennum geðdeildum.....“

Fangelsismálastofnun metur stöðuna þannig, að ekki sé lengur unnt að búa við óvissu í málefnum þessara fanga. Því sé afar mikilvægt að komið verði upp sjúkradeild í nýja fangelsinu fyrir sakhæfa fanga sem þurfa á bráðameðferð að halda m.a. vegna alvarlegrar persónuleikaröskunar. Þjónusta á deildinni yrði hins vegar í samvinnu við geðdeild Landspítala Háskólasjúkrahúss.

Deild sem þessi er þekkt víða um lönd. Sem dæmi má nefna að sérstakar deildir eru við norsk fangelsi eins og Bergen-fangelsið, tvær deildir í finnsku fangelsunum í Vantaa og Turku, Herstedvester-fangelsinu í Danmörku, Hinseberg og Norrtälje í Svíþjóð.

5. Gæsluvarðhaldsdeild

Gert yrði ráð fyrir 12 klefum. Deildin yrði í fyrsta lagi nýtt sem gæsluvarðhald fyrir fanga í einangrun samkvæmt dómsúrskurði og ákvörðun lögregluyfirvalda, þ.e. fanginn hefur engin samskipti við aðra en rannsóknaraðila, lögmann, fangaverði, lækni og fangaprest. Í öðru lagi yrði deildin nýtt sem skammtímvistun fyrir fanga í svokallaðri „lausagæslu”, þ.e. fanga sem sæta gæsluvarðhaldi án einangrunar. Þar sem fjöldi fanga í gæsluvarðhaldi er mjög breytilegur, mætti opna og loka þessari deild til hagræðis eins og minnst var á hér að framan.

Stofnunin telur eðlilegast að þeir fangar sem sæta lausagæslu í lengri tíma verði vistaðir á Litla-Hrauni eins og verið hefur, þó þannig að komið yrði upp aðskildri deild fyrir þá, en vinna og nám færi saman með afplánunarföngum. Stofnunin telur afar brýnt að fangar sem sæta lausagæslu í langan tíma geti stundað fjölbreytilega vinnu, nám eða annað uppbyggilegt starf til jafns við afplánunarfanga.

Fangelsið Litla-Hrauni

Fangelsið Litla-Hrauni er og verður áfram fyrst og fremst öryggisfangelsi. Gert er ráð fyrir að fangar sem hafa fengið meðferð frá afeitrunar- og meðferðardeildinni í nýja fangelsinu verði vistaðir á Litla-Hrauni og njóti framhaldsmeðferðar undir handleiðslu sálfræðinga og heilbrigðisstarfsmanna. Þá er áfram gert ráð fyrir vinnu og skóla í fangelsinu.

Áhersla er lögð á að breytingar verði gerðar á fangelsinu til að það falli að þeim heildarramma sem Fangelsismálastofnun hefur sett fram í skýrslu sinni um markmið í

fangelsismálum. Þá þarf jafnframt að skoða möguleika á að hafa mismunandi öryggisstig á deildum. Breytingartillögur stofnunarinnar eru eftirfarandi:

1. Heimsóknaraðstaða.

Nauðsynlegt er að bæta aðstöðu fyrir heimsóknargesti fanga. Í því sambandi þarf sérstaklega að huga að aðstöðu fyrir fjölskyldur þeirra, einkum börn, og gera ráð fyrir að slíkar heimsóknir gætu staðið lengur en nú er og við eðlilegri aðstæður. Núverandi heimsóknaraðstaða getur vart talist fjölskylduvæn, en þau herbergi sem notast er við í dag eru gamlir fangaklefar í elsta húsinu. Þá er einnig æskilegt að fjölskylduheimsóknir fari ekki fram í öðrum fangelsisbyggingum og séu í útjaðri svæðisins. Hægt er að bæta úr þeim vanda á ýmsa vegu en ljóst er núverandi byggingar eru flestar óhentugar. Því væri æskilegt að reisa nýtt hús á tveimur hæðum á mótis við hús 4 sem að hluta yrði notað fyrir gestamóttöku. Á efri hæð yrði heimsóknarálma, móttaka og aðstaða til að gera leit á gestum og föngum. Gestir kæmu inn í húsið að norðanverðu en fangar að sunnanverðu. Á neðri hæð yrði mötuneyti og eldhús, auk aðstöðu fyrir lækna og hjúkrunarfræðinga. Með þessu yrði öll aðkoma gesta og önnur utanaðkomandi umferð alfarið utan dvalarsvæðis fanga. Þá væri mögulegt að tengja heimsóknarálmu við nýtt afmarkað útivistarsvæði, þar sem hægt væri að dveljast útivið á góðviðrisdögum.

Núverandi matsal og eldhúsi mætti breyta í fullnægjandi starfsmannaaðstöðu. Sú starfsemi sem nú er í þeim vinnuskálum sem þyrftu að víkja fyrir nýbyggingunni yrði komið fyrir í nýjum vinnuskálum en nánar verður vikið að því síðar.

2. Kvinnadeild

Komið verði upp 4-6 fangaklefum fyrir konur í langtímaafplánun. Með litlum tilkostnaði er hægt að breyta öðrum gæsluvarðhaldsganginum sem kallaður er B- álma í húsi 1. Í húsinu er ágætt rými til að koma fyrir tækjum og húsbúnaði s.s. eldunaraðstöðu auk þess að gera breytingar á klefunum til samræmis við aðstöðu í klefum annars staðar í húsinu. Bæði kynin gætu stundað skóla eða vinnu saman en útivistarsvæðið yrði girt af eða skipt upp.

3. Vinnusvæði

Rík áhersla hefur verið lögð á að hafa sem mest framboð af störfum svo fangar geti stundað vinnu eða nám. Stærstur hluti vinnunnar fer fram í vinnuskálum

fangelsisins en þeir hýsa trésmíðaverkstæði, bílabónstöð, hellusteypu, þvottahús, pappaðskjugerð, járnsmíðaverkstæði, númeragerð og skóla. Yfir sumartímann starfar einnig fjöldi fanga við viðhald og önnur störf utandyra og á þeim tíma er vinnuframboð viðunandi. Nauðsynlegt er að fjölga nýjum störfum í fangelsinu til frambúðar. Skortur er á léttari störfum sem allir geta unnið við. Skoða má þann möguleika að leita samstarfs við aðila utan fangelsisins til að auka vinnuframboðið.

Vinnuhúsnæði sem nú er til staðar er fullnýtt og ef ætlunin er að auka vinnuframboðið er þörf á auknu húsrými. Hús 8 þ.e. steypuskáli er komið til ára sinna og þyrfti að fjarlægja. Því er þörf á að byggja nýtt hús sem myndi hýsa þá starfsemi, sem er í þeim vinnuskálum sem myndu víkja, eins og áður kemur fram, svo og nýja starfsemi. Það hús gæti þá einnig nýst sem áhaldahús, aðstaða fyrir þá fanga sem vinna útivið við viðhald og önnur störf en skortur er á slíkri aðstöðu. Húsið mætti vera einfalt í sniðum og ódýrt í byggingu, t.d. einfalt stálgrindarhús sem er fljótrest og hagkvæmt. Þá væri hægt að útbúa ris á því húsi sem nýst gæti til tómsundastarfs fanga.

4. Tómsundaherbergi:

Það sem hefur skort einna mest í fangelsinu er aðstaða fyrir fanga til að sinna tómsundum. Í allri meðferð og endurhæfingu á föngum er nauðsynlegt að virkja þá til hvers kyns starfa sem geta nýst þeim á lífsleiðinni. Kjallari í húsi 2, sem áður fyrr hýsti eldhús og matsal, hefur verið nýtt sem bókasafn með fönduraðstöðu. Það rými er allt of lítið og er full þörf á auknu plássi fyrir slíka starfsemi. Skólastofur standa ónotaðar allt sumarið og einnig á kvöldin allt árið. Einfalt væri að nýta það pláss til einhvers konar tómsundastarfsemi og þá væri hægt að nýta allan kjallarann á húsi 2 fyrir bókasafn. Leysa mætti húsnæðisvanda fyrir tómsundaaðstöðu til frambúðar með því að nýta ris nýbyggingar fyrir tómsundastarf ef ráðist verður í þær framkvæmdir.

5. Íþróttaaðstaða

Á Litla-Hrauni er nýlegt íþróttahús sem fangar nýta töluvert. Hins vegar er full þörf á að fangar fái aukna æfingaaðstöðu innandyra. Sökum hönnunar á húsinu getur reynst erfitt að fara út í veigamiklar breytingar á húsnæðinu en samt sem áður er

nauðsynlegt að skoða það vel hvort einhverjar úrbætur væru mögulegar. Má nefna sem dæmi að stækka íþróttahúsið og flytja trésmíðaverkstæði í nýjan vinnuskála.

6. Útivistaraðstaða

Útivera er öllum mikilvæg og því ber að leggja áherslu á að fangar geti nýtt vel þann tíma sem gefst til útivistar. Hins vegar er lítið við að vera fyrir fanga á útivistartíma. Nauðsynlegt er að nýta betur svæðið innan girðingar, til viðbótar við núverandi útivistarsvæði og koma upp viðunandi íþróttaaðstöðu, t.d. körfubolta-, tennis- eða blakvelli. Einnig mætti koma upp skjólveggjum, palli, útbúa grasflöt og gróðurreit og gera útivistarsvæðið þannig meira aðlaðandi til notkunar. Slíkar úrbætur eru tiltölulega ódýrar miðað við þann ávinning sem þær hafa í för með sér.

7. Fangamóttaka

Á Litla-Hrauni er ekki til staðar viðunandi aðstaða til móttöku á föngum. Nauðsynlegt er að hafa rúmgóð herbergi til þess að gera á þeim leit við komu, meta ástand þeirra, gera þeim grein fyrir reglum fangelsisins og fleira sem nauðsynlegt er að ávallt sé gert við komu í fangelsið. Fram til þessa hafa nýjir fangar sem og gæsluvarðahaldsfangar þurft að ganga frá bílastæði að húsunum við komu og hefur verið notast við gamla fangaklefa sem móttökuaðstöðu sem eru litlir og þröngir og engan veginn fullnægjandi.

Lagt er til að reist verði ný bygging sem lægi út frá gangi milli húss 1 og 2 sem myndi hýsa móttökuherbergi, fatageymslu og sturtur. Með tilkomu slíks húss væri hægt að koma föngum beint úr flutningi inn í hús og beint inn í móttökuaðstöðu. Það myndi tryggja öryggi og hagsmuni fanga og fangelsisins til mikilla muna.

Gæsluvarðhaldsganginn í húsi 1, A-álmú, mætti nýta áfram sem einangrun þegar upp kemur sú staða að fangi óski eftir einangrun eða til að sporna við hættuástandi. Taka mætti neðri eða efri hæð í húsi 3 (eldri bygging) sem deild fyrir þá fanga sem eru í langtíma lausagæslu.

Fangelsið Kvíabryggja

Í fyrrnefndri skýrslu stofnunarinnar er lagt til að Fangelsið Kvíabryggju, sem er með mun opnari aðstöðu en önnur fangelsi í landinu verði stækkað úr 14 í 20 fangapláss í mars 2006. Forstöðumaður fangelsisins lætur þá af störfum og telur

stofnunin ekki lengur þörf á að forstöðumaður dvelji á staðnum eins og verið hefur. Hægt er að útbúa 5-6 herbergi í húsinu auk einangrunarherbergis. Eftir slíka breytingu mætti vista bæði kynin í fangelsinu. Þá er það markmið stofnunarinnar að koma á virku samstarfi við Fjölbrautaskólann í Grundarfirði auk þess sem vinna í fangelsinu yrði eflid.

Fangelsið Akureyri

Í fangelsinu eru nú átta klefar þar af sjö mjög litlir og tveir nýlegir fangaklefar í kjallara hússins. Klefar í kjallaranum eru einkum hugsaðir fyrir gæsluvarðhaldsfanga en ekki er salerni á þeim sem telst galli.

Þegar hefur verið gerð teikning sem sýnir hvernig stækka má fangelsið þannig að þar yrðu 10 klefar af eðlilegri stærð jafnframt því sem gert er ráð fyrir heimsóknaraðstöðu, vinnusvæði og fleiri endurbætur gerðar. Tillögurnar hafa verið ræddar hjá stofnuninni, lögreglunni á Akureyri og fangavörðum og er almenn ánægja með þær.

Reykjavík 26. janúar 2005

Valtýr Sigurðsson (sign)

Forstöðumannafundur dómsmálaráðuneytisins 27. janúar 2005.

„Hvernig forstjóri Fangelsismálastofnunar hefur unnið að stefnumótun innan stofnunar sinnar.“

Dómsmálaráðherra, fundarstjóri góðir fundarmenn.

Hvernig fangelsi munduð þið byggja ef þið mættuð ráða ?.

Þetta var spurning sem ég varpaði fram á fundi með fagfólki Fangelsismálastofnunar fljótlega eftir að ég tók við starfi sem settur forstjóri stofnunarinnar 1. apríl sl. Ég hafði verið settur forstjóri FMS um eins árs skeið 1998-1999 og vissi því, að þetta var mjög vel rekin og góð stofnun, með frábæru starfsfólki þar sem saman fer mikil reynsla og áhugi á málefnum fanga og fangelsismálum almennt.

Spurningin var því eðlileg og til komin vegna þess, að dómsmálaráðherra hafði gefið mér tækifæri til að skoða tvö verkefni sem: Annars vegar vörðuðu byggingu nýs fangelsis á höfuðborgarsvæðinu, nánar tiltekið Hólmsheiði og hins vegar athugun á frumvarpi til laga um fullnustu refsinga, sem ráðherra hafði ákveðið að afturkalla frá Alþingi til frekari skoðunar.

Bæði þessi verkefni útheimtu að mínu mati, að fyrir lægi stefna eða markmið í fangelsismálum, sem síðan væri unnið út frá.

Þessi spurning, hvernig fangelsi starfsmenn stofnunarinnar vildi sjá, og stefnumótun í því sambandi, hratt af stað mikilli umræðu sem fljótlega þróaðist í ákveðinn farveg. Að stefnumótuninni var síðan unnið markvisst og í byrjun maí s. á. höfðum við kortlagt stöðu mála og skilgreint þessar tvær spurningar.

Glæra

- A Hvernig eru fangelsin í dag ?
- B. Hvernig viljum við sjá fangelsin í framtíðinni ?

Stefnumótun varðar leiðina frá A til B.

Umræða með starfsfólkinu um þau atriði sem þarna komu fram opnaði augu mín fyrir þeim vandamálum sem menn höfðu glímt við í þessum málaflokki. Stofnunin skilaði síðan skýrslu dags. 12. október sl. um markmið í fangelsismálum og framtíðaruppbyggingu fangelsanna. Samhliða þessu var unnið, í samvinnu við dómsmálaráðuneytið, að endurskoðun frumvarpsins um fullnustu refsinga sem nú hefur verið lagt fram á Alþingi. Í greinargerð með því er vísað til markmiða stofnunarinnar enda endurspeglar hún á margan hátt efni frumvarpsins.

Víkjum nú að stefnumörkuninni sjálfri

Tilgangur með rekstri fangelsa er að fullnusta refsidóma þannig að dæmdir menn taki út þá refsingu sem þeim hefur verið ákvörðuð í dómi.

Því er meginmarkmið stofnunarinnar:

„Að afplánun fari fram með öruggum hætti þannig að réttaröryggi almennings sé tryggt og tilætluð sérstök og almenn varnaðaráhrif fangelsisvistarinnar séu virt.“

Og er þetta nokkuð vandamál, kann verða spurt. Er ekki bara að reisa rammgerð fangelsi, hringlaga háar girðingar og múra og skella síðan í lás ? Nei, svo einfalt er lífið ekki. Við þurfum að hugsa mun lengra. Fangar eiga, eins og við öll, maka, foreldra, börn og ættingja og sem betur fer snúa fanga aftur út í samfélagið að refsivist lokinni. Það gefur því auga leið að það er þjóðfélagslega hagkvæmt að setja sér það markmið:

„Að draga úr líkum á endurkomu fangans í fangelsi vegna nýrra afbrota.“

Með þessu markmiði erum við að gera miklar kröfur til stofnunarinnar. Við erum að segja: Við berum ábyrgð á þessum „viðskiptavinum“ okkar einnig eftir að afplánun og reynslulausn lýkur. Við berum sem sagt ábyrgð á föngum gagnvart samfélaginu. Við teljum, að allir þeir fjármunir sem í fangelsismál fara; vinna starfsmanna stofnunarinnar og fangelsanna eigi að skila einhverju til samfélagsins, þ. e. að bæta það samfélag sem við búum í.

Þetta þýðir í raun að við viljum að fangar eigi betri möguleika, eftir fangavistina, til að geta lifað lífinu án afbrota. Það gefur auga leið að það er óásættanlegt ef möguleikar þeirra eftir afplánunina væru minni, þ. e. að fangar biðu tjón af fangavistinni. Að mínu mati er heldur ekki ásættanlegt að möguleikarnir séu jafn góðir, það væri einfaldlega að setja markið of lágt. Nei þeir eiga að hafa betri möguleika. Við höfum þar með viðurkennt hugtakið „betrun“ í fangavist, en það hugtak hefur vart mátt heyrast nefnt í þessum málaflökki.

„Betrunarhús en ekki hegningarhús“ sagði í fyrirsögn leiðara Mbl. frá 10. desember sl. þegar fjallað var um stefnu stofnunarinnar og bendir til þess að þeir hjá Mbl.hafi skilið þetta rétt. Allt starf í fangelsunum og hjá Fangelsismálastofnun á því að taka mið af þessu markmiði og í það minnsta má ekkert í starfi okkar vera í andstöðu við það. Þetta er grunntónninn í Evrópskum fangelsisreglum frá 1987 og þetta var inntakið í mínum fyrsta formála í ársskýrslu stofnunarinnar sl. vor.

Til að ná þessu markmiði telur Fangelsismálastofnun brýnt að eftirfarandi stefna sé höfð að leiðarljósi:

„Að föngum sé tryggð örugg og vel skipulögð afplánun, að mannleg og virðingarverð samskipti séu höfð í fyrirrúmi og að fyrir hendi séu aðstæður og umhverfi sem hvetja fanga til að takast á við vandamál sín.“

Varðandi fyrsta atriðið er ætlun okkar að í upphafi refsivistar sé gerð áætlun um framvindu afplánunarferils sérhvers fanga sem feli í sér þætti eins og áhættumat, meðferðarþörf, mat á getu til náms og/eða vinnu og ýmislegt fleira.

Annað atriðið er að mannleg og virðingarverð samskipti verði höfð í fyrirúmi.

Að mínu mati er það augljóst að dómur um fangelsisvist þ.e. frelsisskerðingu, er refsingin og að fangelsið eigi ekki sem slíkt að vera viðbótarrefsing. Því ber öllu starfsfólki okkar að sýna föngum mannlega virðingu og forðast að niðurlægja þá eða fylla vanmætti. Að þessu leyti eru fangelsin ekkert öðruvísi en ýmsar aðrar stofnanir s.s. skólar, geðsjúkrahús o. s. frv. Sömuleiðis á að stuðla að því að fangar komi fram við samfanga sína með sama hætti. Í því skyni ritaði ég persónulegt bréf til fanga þar sem varað var við einelti, andlegu og líkamlegu ofbeldi, auk þess sem haldin voru námskeið með fangavörðum til að greina slíka háttsemi. Þá hafa samskiptin í heild í fangelsinu Litla Hrauni, svo og samskiptin milli fangavarðafélagsins annars vegar og Fangelsismálastofnunar hins vegar, sem voru vægast sagt slæm, verið tekin föstum tókum enda nauðsynlegt að þau sé í lagi ef unnt á að vera að ná markmiðum okkar.

Þriðja atriðið, sem stofnunin leggur áhersla á, er síðan, að fyrir hendi verði aðstæður og umhverfi sem hvetur fanga til að takast á við vandamál sín. Ennfremur ber að stuðla að því, í samvinnu við fanga, að hann eigi fastan samastað eftir afplánun, hafi góð tengsl við fjölskyldu og/eða vini, kunni að leita sér aðstoðar og náí að fóta sig í samfélaginu.

Þeir sem vinna með fanga vita að þeir geta verið erfiðir í samskiptum og árangur er engan veginn vís, þrátt fyrir viðleitni beggja. Er öll þessi vinna við endurhæfingu þeirra þá til einhvers, kann að vera spurt? Að mínu mati ættum við e. t. v. frekar að spyrja okkur, hvort yfirleitt sé hægt vænta mikils árangurs og líta okkur nær. Hvernig bregst til að mynda hinn venjulegi maður við ákveðnum aðstæðum, s.s. þegar hann er svangur, þreyttur, þyrstur eða vansvefta?. Hvað með manninn í góðri stöðu með fullkomna fjölskyldu, sem hefur allt, en vill meira og tekur áhættuna o. s. frv.?

Hvaða kröfur er hægt að gera til fanga þar sem 8 af 10 eiga við áfengis- eða vímuefnavanda að stríða, flestir hafa litla skólagöngu, margir eru atvinnulausir, margir eiga við hegðunarvandamál að stríða og fjölskyldulíf þeirra er brotið?. Þarf eitthvað meira? Er ekki árangur fólgin í því ef næst til hluta þessara manna einkum til þeirra ungu. Ég tel að við eigum að nálgast þetta starf út frá þessu sjónarmiði.

Það að vera dæmdur til fangavistar ætti að þýða einskonar endapunkt í lífi sérhvers manns. Ekki endapunkt í þeim skilningi að lífið sé búið. Nei, endapunkt í þeim skilningi að því lífsviðhorfi, þjóðfélagslegu afstöðu eða lífsstíl viðkomandi, sem

leiddi til þess að svona er komið fyrir honum, sé lokið. Nú þurfi einhver breyting að eiga sér stað hjá honum sjálfum.

Ef viðkomandi áttar sig á þessu, er tilgangi refsingar að stórum hluta náð út frá þjóðfélagslegu sjónarmiði. En um leið og hann stendur á þessum tímamótum er mikilvægt að fyrir hendi sé aðstaða, fagleg þjónusta og vilji til að mæta þessari stefnubreytingu hans. Þetta er inntakið og hugsunin á bak við stefnumótun FMS.

Vinna okkar leiddi síðan til niðurstöðu um uppbyggingu fangelsanna.

- *Byggt verði 54 klefa fangelsi á Hólmsheiði. Þar yrðu fangadeildir fyrir gæsluvarðhald, móttöku, og meðferð/afeitrun ásamt sjúkradeild.*
- *Fangelsið Litla-Hrauni verði endurbætt verulega. Heimsóknaraðstaða verði stórbætt og gert ráð fyrir mismunandi öryggisstigi.*
- *Fangelsið Kvíabryggja verði stækkað úr 14 í 20 fangapláss.*
- *Fangelsið Akureyri verði stækkað um 2 klefa og verulegar endurbætur gerðar.*

Við viljum sem sagt byggja nýtt fangelsi þar sem fyrst og fremst verður lögð áhersla á afeitrun- með stuðningi fagaðila utan fangelsis. Við viljum byrja þá vinnu við upphaf afplánunarferilsins í stað þess að vera með hann í lokin eins og nú er. Framhaldið ræðst síðan af árangrinum þ. e. vistun í öðru fangelsi eða á öðrum stofnunum.

Við viljum ráðast í verulega uppbyggingu á Litla Hrauni þar sem aðaláhersla verður lögð á vinnu fyrir fanga og möguleika á námi. Leggja þarf áherslu á mismunandi öryggisþörf á deildum og lóð fangelsins.

Við viljum stækka Kvíabryggju um 6 pláss til að auka vistun við opnar aðstæður en á því er mikil þörf.

Við viljum stækka og breyta fangelsinu á Akureyri þannig að það hæfi nútímalegum rekstri. Annars á að loka því.

Í öllum fangelsunum eiga aðstæður að vera þannig að unnt sé að vista þar bæði konur og karla.

Við viljum leggja niður Hegningarhúsið og Fangelsið Kópavogi

Viðbrögð við stefnumótunavinnu okkar hafa verið mjög jákvæðar og hvatt okkur til dáða. Dómsmálaráðherra hefur óskað eftir nánari útfærslu á hugmyndunum um fangelsin og þeirri vinnu er nú lokið.

„Tillögur þær sem Fangelsismálstofnun hefur lagt fram eru skynsamlegar með tilliti til framtíðarstefnumótunar á þessu mikilvæga sviði og einkennast bæði af framsýni og mannúðlegum sjónarmiðum.“

Leiðari Morgunblaðsins 10. desember 2004“

Fyrir hönd stofnunarinnar þykir mér vænna um þessi orð en margt annað. Þau benda til þess vinna okkar hafi vakið athygli á jákvæðan hátt og sé líkleg til að skila árangri. Að lokum vil ég segja þetta.

Stefnu á ekki að setja fram einvörðungu vegna þess að allir eru að setja fram stefnu og hún á ekki að mótast af tískustefnum eða vera innantóm orð.

Stefna sérhverrar stofnunar á að vera heiðarleg og endurspeglar það sem forstöðumaðurinn trúir á og er tilbúinn að berjast fyrir. Æskilegt er að stefna feli í sér hugsjón sem mótar starf viðkomandi stofnunar í heild. Þannig getur hugsjón orðið mikilvægasti auður sérhverrar stofnunar. Að þessu leyti er FMS rík stofnun. Þakka áheyrnina.